

УДК 343.98

DOI 10.33244/2521-1196.16.2021.149-156

І. О. Завидняк,
канд. юрид. наук, доцент,
Університет ДФС України
e-mail: zavvydnyakira@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-1816-7426

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА АНГЛІЇ У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ, АРЕШТУ ТА КОНФІСКАЦІЇ АКТИВІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті розглянуто законодавство Англії щодо правового регулювання міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом. Проаналізовано особливості нормативно-правових актів у цій сфері. Зазначено, що законодавство Англії містить широке коло законів та інших нормативно-правових актів у сфері міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, починаючи з 1971 року.

Визначено, що Закон «Про кримінальну юстицію» (Міжнародне співробітництво) 1990 року є основним законодавчим актом Англії, який визначає принципи та регулює порядок міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства, у тому числі з питань розшуку, арешту та конфіскації майна і грошових коштів, здобутих злочинним шляхом.

Акцентовано увагу на тому, що у законодавстві Англії зазвичай увага приділяється інституту конфіскації лише у зв'язку з притягненням до відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Така ситуація пояснюється тим, що у кодифікованому вигляді основні законодавчі приписи з питань розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, викладені у Законі «Про незаконну торгівлю наркотичними речовинами» 1994 року. У цьому нормативно-правовому акті деталізовані повноваження поліції та інших уповноважених органів щодо надання правової допомоги уповноваженим органам іноземних держав, під час розслідування кримінальних справ про незаконні операції з наркотиками та інших «серйозних злочинів», скоєних за кордоном.

Окреслені поняття конфіскації та спеціальної конфіскації, їх особливості та підстави проведення. Акцентовано увагу на тому, що в Англії конфіскація не є кримінальним покаранням та не передбачена у санкціях відповідних статей матеріального закону. Конфіскація коштів та майна, здобутих злочинним шляхом, в англійському праві належить до категорії кримінальних процесуальних заходів допоміжного характеру і дозволяється лише у разі вчинення незначного кола злочинів «підвищеної небезпеки», які спричиняють арешт підозрюваного до суду. Ознаками допоміжного характеру процедури

конфіскації активів, здобутих злочинним шляхом, є те, що норми, які регулюють порядок конфіскації, містяться не у кримінальному законодавстві, а у процесуальних законодавчих актах; конфіскація має абсолютно визначений характер, на відміну від основних санкцій, які мають альтернативний характер; питання щодо конфіскації активів у разі вчинення злочину розглядається судом окремо і тільки після винесення обвинувального вироку; конфіскація, по суті, застосовується не тільки для позбавлення винної особи певних активів, а й для відшкодування державі завданих злочином збитків. Встановлено, що, відповідно до законодавства Англії, конфіскації підлягають такі активи, як знаряддя злочину; майно та грошові кошти (частина власності), які використовувалися для вчинення злочину; доходи (у будь-якому вигляді), одержані від злочинної діяльності та пов'язані з незаконним обігом наркотиків та інших «серйозних злочинів».

Ключові слова: правова допомога, міжнародне співробітництво, кримінальне провадження, економічна злочинність, правоохоронні органи, уповноважені органи, конфіскація, арешт, розшук, законодавство, незаконний обіг наркотиків, відмивання (легалізація) доходів, майно, грошові кошти.

Метою статті є визначення особливостей законодавства Англії у сфері правового регулювання міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, здобутих злочинним шляхом.

Постановка проблеми. У Віденській декларації про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття, яка була прийнята Десятим Конгресом ООН, зазначено, що «боротьба проти легалізації (відмивання) грошей та економічної злочинності є найважливішим елементом стратегій боротьби проти організованої злочинності, як це закріплено у Неапольській політичній декларації та у Глобальному плані дій проти транснаціональної організованої злочинності... Запорука успіху цієї боротьби полягає у встановленні широких режимів та погодженні відповідних механізмів боротьби з відмиванням доходів, здобутих злочинним шляхом». Беручи до уваги ці основоположні принципи боротьби з економічною транснаціональною злочинністю, вважаємо за необхідне дослідити особливості законодавства прогресивних країн світу (на прикладі Англії) у сфері правового регулювання міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом. Таке дослідження допоможе окреслити шляхи створення та розвитку нових правових інститутів, необхідних практиці, одним з яких є міжнародний розшук, арешт та конфіскація (вилучення) отриманих злочинним шляхом коштів та майна.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні всебічно розкриваються у працях таких вчених, як А. Б. Антонюк, О. В. В'язовченко, К. П. Задоя, А. Г. Маланюк, А. В. Молдован, Ю. В. Оніщик, А. А. Омаров, Ю. М. Чорноус. Дослідження цієї проблематики також неможливе без вивчення та аналізу законодавчих актів та положень міжнародних договорів.

Виклад основного матеріалу. Проблема правового регулювання міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, вперше була розглянута й почала вирішуватись на законодавчому рівні у країнах англо-американської правової сім'ї, а саме в Англії та Америці. У зв'язку з цим законодавство Англії містить широке коло законів та інших нормативно-правових актів у сфері міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом [1, с. 103]. Наприклад, з

1971 р. судам Англії надано право віддавати накази про конфіскацію грошових коштів і предметів, які пов'язані зі злочинами у сфері незаконного обігу наркотиків, а з 1973 р. суди мають право віддавати накази про конфіскацію власності, яка була використана для здійснення будь-якого злочину або сприяла вчиненню будь-яких злочинних дій [2, с. 96].

Із січня 1987 р. в Англії набрав чинності Закон «Про злочини, пов'язані з незаконною торгівлею наркотиками», норми якого дозволяють конфіскувати кошти, отримані у результаті такої торгівлі [3]. У цьому законодавчому акті вперше була передбачена можливість накладення обмежень на користування активами, отриманими у результаті торгівлі наркотиками, та конфіскації таких активів під час розслідування злочинів, скоєних як на території Англії, так і за її межами. Подібні заходи також були поширені й на такі протиправні дії, як відмивання грошових коштів, здобутих у результаті вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

На підставі Закону «Про кримінальну юстицію» у 1987 р. на території Великобританії було створено Бюро у справах про серйозні шахрайства, діяльність якого направлена на розслідування та запобігання вчиненню шахрайств. Директор Бюро наділений правом доручати співробітникам надавати необхідну правову допомогу уповноваженим (правоохоронним) органам іноземних держав у розслідуванні шахрайства [4, с. 8, 15].

Наступним кроком у розв'язанні проблеми правового регулювання міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, став Закон «Про кримінальну юстицію» [5]. У цьому законодавчому акті були закріплені положення про конфіскацію активів, отриманих злочинним шляхом, що стало підставою для кримінального переслідування за обвинувальними актами. У зв'язку з цим з 1988 р. на території Англії конфіскація активів допускається тільки на підставі рішення відповідного британського суду – наказу про конфіскацію. Крім того, цей Закон наділив поліцію та митні органи Великобританії повноваженнями у сфері сприяння проведенню розслідувань кримінальних справ щодо незаконних операцій з наркотиками та інших «серйозних злочинів», вчинених за кордоном. Таке сприяння надається на підставі виданого ордера компетентним судом шляхом отримання показань свідків та проведення оглядів.

Доречно звернути увагу й на такі законодавчі акти Англії, як Закон «Про попередження тероризму» [6] 1989 р. та Закон «Про компанії» [7] 1989 р. Зазначені законодавчі акти містять положення про: конфіскацію коштів і майна терористів за рішенням суду, надаючи можливість у процесі розслідування таких злочинів здійснювати їх попередній арешт; право державного міністра у справах праці та промисловості (в особі уповноваженого ним слідчого) отримувати показання і будь-які документи, що стосуються фінансової діяльності підприємств, фінансових, страхових або банківських компаній, які є юридичними особами.

Основним документом Англії, що визначає принципи та регулює порядок міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства, зокрема з питань розшуку, арешту та конфіскації активів, є Закон «Про кримінальну юстицію» (Міжнародне співробітництво) [8] 1990 р.

Як бачимо, у законодавстві Англії зазвичай увага приділяється інституту конфіскації лише у зв'язку з притягненням до відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Саме цим пояснюється той факт, що у кодифікованому вигляді основні законодавчі приписи з питань розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, викладені у Законі «Про незаконну торгівлю наркотичними

речовинами» [9] 1994 р., у якому також деталізовані повноваження поліції та інших органів щодо надання правової допомоги правоохоронним органам закордонних країн у процесі розслідування кримінальних справ про незаконні операції з наркотиками та інших «серйозних злочинів», скоєних за кордоном.

Аналіз перерахованих законодавчих актів Англії у сфері правового регулювання міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом, дозволяє зробити такі висновки:

1. Метою міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, отриманих злочинним шляхом в Англії, є не саме їх вилучення з володіння особи (власника), а збір доказів, спрямованих на забезпечення невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення та винесення обґрунтованого судового рішення.

2. Конфіскація не включена в систему кримінальних покарань і не належить до переліку покарань, передбачених санкціями відповідних статей матеріального закону. Конфіскація коштів та майна в англійському праві належить до категорії кримінальних процесуальних заходів допоміжного характеру, тому дозволяється лише у разі вчинення незначного кола злочинів «підвищеної небезпеки», які спричиняють арешт підозрюваного до суду. До таких злочинів законодавець відносить насамперед злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків та відмиванням (легалізацією) доходів, отриманих у результаті такої діяльності.

Про допоміжний характер процедури конфіскації активів, здобутих злочинним шляхом, свідчать такі ознаки:

а) норми, які регулюють порядок конфіскації, містяться у процесуальних і делегованих законодавчих актах, а не у кримінальному законодавстві;

б) конфіскація має абсолютно-визначений характер, на відміну від основних санкцій (позбавлення волі та штраф), які мають альтернативний характер (тобто законом передбачена можливість їх взаємозамінності);

в) питання щодо конфіскації активів у разі вчинення злочину розглядається судом окремо й тільки після винесення обвинувального вироку;

г) конфіскація, по суті, застосовується не тільки для позбавлення винної особи певних активів, а й для відшкодування державі завданих злочином збитків.

3. Процедури розшуку й накладення арешту на активи є єдиними, незалежно від того, хто та чиє ініціативи проводить розслідування (самостійно національними правоохоронними органами Англії або за клопотанням іноземних держав). А ось процедура конфіскації за клопотаннями правоохоронних органів іноземних держав має певні процесуальні відмінності від заходів, які здійснюються самостійно британськими органами правосуддя. У цілому для розшуку, арешту та конфіскації активів, здобутих злочинним шляхом, необхідним є проведення судових процедур.

4. Конфіскації підлягають такі активи, як:

а) знаряддя злочину;

б) майно та грошові кошти (частина власності), які використовувалися для вчинення злочину, призначені для використання у злочинній діяльності або були отримані злочинним шляхом;

в) доходи (у будь-якому вигляді), одержані від злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків та інших «серйозних злочинів». Конфіскації не може підлягати все виявлене майно засудженої особи.

Арештоване, за клопотанням іноземної держави, майно, яке має доказовий характер, підлягає передачі правоохоронним органам держави, яка здійснила запит, решта майна, підлягає зверненню у дохід Великобританії або відповідної його частини, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Порівнюючи положення перерахованих законодавчих актів з відповідними нормативно-правовими актами українського законодавства, можна зазначити, що поняття «конфіскація» у британському праві відповідає поняттю «спеціальна конфіскація» у кримінальному процесі України. Конфіскація як передбачений кримінальним законодавством додатковий вид покарання англійському праву невідома [1, с. 104].

5. Розглянуті законодавчі акти вказують на те, що у національному законодавстві Англії є сукупність норм, що утворюють правовий інститут, який у сфері кримінального правосуддя забезпечує можливість міжнародного розшуку, арешту та конфіскації активів, одержаних злочинним шляхом, а також доходів від злочинної діяльності. Разом з тим всебічність та повнота такого міжнародного співробітництва, на думку британських законодавців, може бути забезпечена тільки укладанням відповідних міжнародних договорів, метою яких мають бути взаємодія механізмів різних правових систем для вирішення завдань кримінального судочинства та для задоволення інтересів учасників цих договорів.

6. У процесі розслідування злочину суддя повинен визначити рівень доходів, отриманих підсудним у результаті злочинної діяльності (наприклад, від незаконної торгівлі наркотиками), що підлягають конфіскації. Для вирішення цього питання слідчий надає судді звіт із зазначенням будь-яких доходів підозрюваної особи, які йому вдалося встановити під час розслідування, й точний опис усіх активів, які можуть бути реалізовані. Копія звіту надається підсудному, який під час «змагальної» процедури має право надати пояснення щодо його змісту та оскаржити висновки слідчого.

Особливе значення для винесення рішень щодо спорів цієї категорії відіграють судові прецеденти. Наприклад, відповідно до ряду останніх, «суд має право виходити з підтвердженого практикою припущення про те, що будь-яка частина активів підсудного, отриманих ним за останні шість років, придбана виключно у результаті незаконної торгівлі наркотиків. Спростування висунутого судом припущення покладається виключно на підсудного, який повинен переконати суд у тому, що окреслені активи отримані від офіційної діяльності, а не у результаті незаконної торгівлі наркотиками» [10, с. 201]. На думку британських правників, використання такого методу є обґрунтованим, оскільки виявити та зібрати докази походження конкретних грошових коштів та майна саме від торгівлі наркотиками вдається доволі рідко. Варто зазначити, що судами використовується поняття «вигода», а не поняття «прибуток». Це обумовлено тим, що «вигода» є доволі широким поняттям у той час, коли «прибуток» обчислюється у вигляді арифметичної різниці отриманих доходів і понесених витрат» [11, с. 3]. У разі прийняття судом рішення про конфіскацію, видається судовий наказ про це.

7. До виконання може бути прийнято лише судове рішення про конфіскацію, винесене іноземним судом. Досудове (тобто до видання судового наказу про конфіскацію) обмеження на користування активами («замороження» або арешт) буде розглядатися як попередня конфіскація стадія судового провадження.

Отже, як бачимо, реалізація приписів щодо конфіскації активів, винесених іноземними органами в адміністративному порядку або на досудових стадіях кримінального судочинства, є неприпустимою.

Постанова (рішення, наказ, вирок) про конфіскацію активів, яка надійшла з іноземної країни, підлягає виконанню на території Англії тільки після її реєстрації Верховним судом [11, с. 3]. Одночасно з реєстрацією іноземного рішення (постанова, наказ, вирок) щодо конфіскації активів Верховний суд покладає відповідальність за його виконання на конкретну особу та призначає розпорядника грошових коштів. Наказ про конфіскацію грошових котів та майна, виданий Верховним судом, виконується судовими виконавцями суду магістрату за місцем перебування майна (грошових коштів).

8. Кошти, які були отримані у результаті конфіскації та реалізації конфіскованих активів, направляються у Консолідований фонд казначейства Англії. Зі свого боку кошти, отримані від конфіскації активів у кримінальних справах про незаконний обіг наркотиків, підлягають направленню у Центральний антинаркотичний фонд Міністерства внутрішніх справ Англії.

Важливо акцентувати увагу на тому, що законодавство Англії не передбачає повернення конфіскованих коштів до країни їх походження. Однак це не виключає проведення переговорів і досягнення міждержавних Угод, що виходять за рамки цих правил. Так, 1991 р. створено Міжнародний фонд заарештованих активів, призначений для покриття витрат, пов'язаних з міжнародними розслідуваннями й наданням правової допомоги іноземним державам. Центральний антинаркотичний фонд МВС Англії за рішенням міністра внутрішніх справ також може передавати кошти до цього фонду для фінансування розслідувань злочинів, міжнародного характеру та конкретних проєктів у сфері міжнародного співробітництва правоохоронних органів Англії.

Підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що законодавство Англії, не тільки деталізує регламентацію процедур, пов'язаних із конфіскацією активів, здобутих незаконним шляхом, а й передбачає заходи її кримінально-правового забезпечення. Так, за невиконання судового наказу щодо конфіскації активів винної особи у злочинах, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, передбачено санкції у вигляді штрафів (від 10 тисяч фунтів стерлінгів до 1 мільйона фунтів стерлінгів) та позбавлення волі (від 6 місяців до 10 років).

Висновки. Англія допускає розподіл активів, які були конфісковані за запитом уповноважених органів іноземних держав, лише у справах, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, та у розмірі, що не перевищує 50 % від суми конфіскованого майна, що залишається після усіх обов'язкових відрахувань. У кожному конкретному випадку ухвалюється індивідуальне рішення про умови розподілу активів. Нині розглядається можливість розширення кола злочинів, у зв'язку з розслідуванням яких буде можливий розподіл конфіскованих активів, одержаних злочинним шляхом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завидняк І. О. Поняття та сутність міжнародного співробітництва при розслідуванні фінансових злочинів транснаціонального характеру. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. С. 102–105.
2. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. Київ, 2005. 352 с.
3. Drug Trafficking Offences Act 1986. London: HMSO, 1988. 49 p.
4. Criminal Justice Act 1987. London: HMSO, 1987. 22 p.
5. Criminal Justice Act 1988. London: HMSO, 1989. 67 p.

6. Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act 1989. First Published 1989, Reprinted in the United Kingdom by The Stationery Office Limited. London, 1998. 72 p.
7. Companies Act 1989. London: HMSO, 1990. 332 p.
8. Criminal Justice (International Co-operation) Act 1990. London: HMSO, 1995. 27 p.
9. Drug Trafficking Act 1994. London: HMSO, 1994. 69 p.
10. Завидняк В. І. Запровадження судового прецеденту на основі поєднання практики, втіленої в законодавстві іноземних держав. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Серія: Право. 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 199–204.
11. Wren T. Confiscation Law and Asset Tracing in The United Kingdom. London, 1992. 12 p.

REFERENCES

1. Zavydnyak I. O. Ponyattya ta sutnist' mizhnarodnoho spivrobotnytstva pry rozsliduvanni finansovykh zlochyniv transnatsional'noho kharakteru. *Naukovyy visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya*. 2020. p.p. 102 – 105. [in Ukr.].
2. Moldovan A. V. Kryminal'nyu protses: Ukrayina, FRN, Frantsiya, Anhliya, SSHA: navch. posib. Kyiv, 2005. 352 p. [in Ukr.].
3. Drug Trafficking Offences Act 1986. London: HMSO, 1988. 49 p.
4. Criminal Justice Act 1987. London: HMSO, 1987. 22 p.
5. Criminal Justice Act 1988. London: HMSO, 1989. 67 p.
6. Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act 1989. First Published 1989, Reprinted in the United Kingdom by The Stationery Office Limited. London, 1998. 72 p.
7. Companies Act 1989. London: HMSO, 1990. 332 p.
8. Criminal Justice (International Co-operation) Act 1990. London: HMSO, 1995. 27 p.
9. Drug Trafficking Act 1994. London: HMSO, 1994. 69 p.
10. Zavydnyak V.I. Zaprovdzhennya sudovoho pretsedentu na osnovi poyednannya praktyky, vtilenoyi v zakonodavstvi inozemnykh derzhav. *Mizhnarodnyy yurydychnyy visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti (teoriya ta praktyka)*. Seriya: Pravo. 2018. Vyp. 3–4 (12–13). pp. 199–204.
11. Wren T. Confiscation Law and Asset Tracing in The United Kingdom. London, 1992. 12 p.

I. O. Zavydniak. Features of the Legislation of England in the Field of Legal Regulation of the International Search, Arrest and Confiscation of Assets Obtained by Criminal Ways

The article examines the legislation of England on the legal regulation of international search, seizure and confiscation of criminally obtained assets. Features of normative-legal acts in this sphere are analyzed. It is stated that the legislation of England contains a fairly wide range of laws and regulations in the field of international search, seizure and confiscation of criminally acquired assets since 1971.

It has been established that the Criminal Justice Act (International Cooperation) since 1990 is the main legislative act of England, which defines the principles and regulates the procedure of international cooperation in criminal proceedings, including the search, seizure and confiscation of property and funds, obtained by criminal means.

Emphasis is placed on the fact that in the legislation of England the greatest attention is paid to the institution of confiscation in connection with the prosecution for crimes related to

drug trafficking. This situation is explained by the fact that, in codified form, the main legislative provisions on the search, seizure and confiscation of criminally obtained assets are set out in the 1994 Law on Illicit Trafficking in Narcotic Drugs. This normative act details the powers of the police and other authorized bodies to provide legal assistance to the authorized bodies of foreign states, in the investigation of criminal cases of illegal drug trafficking and other "serious crimes" committed abroad.

The concepts of confiscation and special confiscation, their features and the bases of carrying out are specified. Emphasis is placed on the fact that in England, confiscation is not a criminal penalty and is not provided for in the sanctions of the relevant articles of substantive law. Confiscation of criminally obtained funds and property in English law belongs to the category of criminal procedural measures of ancillary nature and is allowed only in the case of a small range of "high-risk" crimes, which entail the arrest of the suspect in court. Signs of the ancillary nature of confiscation of criminally obtained assets are that: the rules governing the confiscation procedure are not contained in criminal law, but in procedural legislation; confiscation has an absolutely definite character, in contrast to the basic sanctions, which have an alternative character; the issue of confiscation of assets in the event of a crime is considered by the court separately and only after the conviction; confiscation, in essence, is used not only to deprive the guilty person of certain assets, but also to compensate the state for the damage caused by the crime. It is established that in accordance with the legislation of England such assets as: the weapon of a crime are subject to confiscation; property and funds (part of the property) that were used to commit the crime; proceeds (in any form) derived from criminal activity and related to drug trafficking and other "serious crimes".

Keywords: *legal assistance, international cooperation, criminal proceedings, economic crime, law enforcement agencies, authorized bodies, confiscation, arrest, search, legislation, drug trafficking, money laundering (legalization) of proceeds, property, money.*

Стаття надійшла до редакції 7 вересня 2021 року